

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA BÖLGESEL KALKINMA DİNAMİKLERİ, KAMU POLİTİKALARI VE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Ahmet TEKİN*

Özet: Her ülkede kendilerine has ekonomik yapıları, gelişme düzeyleri ve sistematığı bulunan bölgeler bulunmaktadır. Bölgeler arasında ekonomik, fiziki ve sosyal şartlar bakımından farklılaşmalar meydana gelmekte ve bölgelerarası gelişmişlik farkları ekonomilerin gelişmişlik ve kalkınma düzeylerini etkileyebilmektedir. Bölgesel kalkınma, ülkenin çeşitli bölgelerinde ekonomik ve sosyal yapının iyileştirilerek kaynakların etkin dağılımına, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasına ve bölgeler arasında refah seviyesinin artmasına imkan sağlamaktadır. Her ekonomi, bölgeleri arasındaki dinamikleri etkinleştirmek, bölgesel kalkınmasını sağlamak ve sürdürmek için kalkınma planlarından, kamu politikalarından ve bölgesel kalkınma ajanslarından yararlanmaktadır. Çalışmada, küreselleşen dünyada bölgesel kalkınma çabaları teorik ve uygulama düzeyinde belirtilerek Türkiye'nin bölgesel kalkınması için ele aldığı kamu politikaları ve kalkınma planları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Kamu Politikaları, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Kalkınma Planları

REGIONAL DEVELOPMENT DYNAMICS IN GLOBALISING WORLD, PUBLIC POLICIES AND REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES

Abstract: There are regions which have specific economic structures, development levels, and systematics in every country. Differentiations originate among regions in terms of economic, physical, and social conditions and inter-regional differences may effect the improvement and development level of economies. Regional development enables efficient resource allocation, to provide economic and social cohesion, and to increase welfare level among regions with improving economic and social structure in various regions of country. Every economy benefits from development plans, public policies, and regional development agencies in order to activate dynamics among its regions, provide regional development and sustain it. In the study, regional development efforts in globalising world are highlighted in theoretical and practical levels and it is evaluated that public policies and development plans which Turkey examines for its regional development.

Keywords: Regional Development, Public Policies, Regional Development Agencies, Development Plans

GİRİŞ

Bölge çok boyutlu ve sınırları güç çizilebilen bir kavramdır. Bölge tanımının yapılabilmesi amacıyla kullanılan başlıca ölçütler coğrafi, etnik, kültürel, kentsel, yöresel ve ekonomiktir. Küreselleşme boyutu içerisinde son zamanlarda yaşanan gelişmeler ve devletlerin günümüzde karşılaşmaya başladıkları ekonomik ve ekolojik içerikli zorlamalar bölgeselleşme eğilimlerini arttırmaktadır. Bölge kavramının tanımlanması açısından üzerinde kolayca görüş birliğine varılan bir tanımlama yapmak oldukça zor görünmektedir. Bölge bir yandan, fiziksel ya da kültürel nitelikleri açısından bir bütün oluşturan ve bu bakımdan kendisine bitişik olan yörelerden farklılaşan bir toprak parçası olarak tanımlanırken diğer yandan, merkezi devlet ile iller arasındaki bir mülki yönetim kademesi ya da illerden daha geniş coğrafi birimlerde eşgüdümleşmesi gerekli görülen bazı hizmetlerin yürütüldüğü, coğrafi yönetsel birim olarak da ifade edilmektedir. Bölgenin siyasal manada tanımlanması ise değişik faktörlere bağlı görünmektedir. Bu faktörlerden en önemlisi ise “kimlik” duygusudur (Göçer, 2002: 18).

Bölge kavramı, yönetsel manada, bir yönetim kademesi ve bir yerel yönetim birimi olması açısından tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle bölge, ya fiziksel ya fonksiyonel ya da siyasal temellere dayandırılan bir birimi ifade etmektedir (Keleş ve Erbay, 1999: 6).

Bölge kavramı, geleneksel ve küresel yaklaşım açısından iki farklı biçimde ele alınabilir. Buna göre;

“Geleneksel anlayışa göre bölge, yan yana gelmiş birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birimdir. Küresel anlayışa göre ise bölge, ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birimdir” (Apan, 2004: 40).

Kalkınma kavramının bir tanımı yapıldığında, ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplum refahının artması ifade edilmektedir. Bu açılardan kalkınma, yalnızca genel sayılarla belirlenen ekonomik büyümeyi içermemekte bunun yanı sıra, GSMH'daki hızlı artışla belirlenen ekonomik büyüme yanında, yapısal ve sosyal değişimleri de kapsamaktadır. Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan yöresel ekonomik farklılaşma sebebiyle kaynakların, diğer bir deyişle sermayenin etkin kullanımı amaçlanmaktadır. “Kalkınma Kutupları” modelinin savunucularından F. Perroux, ekonomik kalkınmanın ülkenin her yerinde aynı zamanda gerçekleşmeyeceğini, bazı bölgelerin öncelik kazanarak kutuplaşmanın olacağını ifade etmektedir. Gerçekten de, kalkınma döneminde ülkelerin belirli yöreleri ön plana çıkmaktadır. Örneğin, Japonya'da Tokyo ve Osaka, Fransa'da Paris, Portekiz'de Lizbon, Türkiye'de ise İstanbul birer kutuplaşma yöresidir (Arda, 2002: 226-227).

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

BÖLGESEL KALKINMANIN DİNAMİK FAKTÖRLERİ

Bir ülke kendine has ekonomik yapısı, gelişme şartları ve sistematığı olan bölgelerden meydana gelmektedir. Bölgeler arasında ekonomik, fiziki ve sosyal açılardan büyük farklar bulunmaktadır. Bu farkların minimuma indirilmesi, diğer bir deyişle geri kalmış bölgelerin gelişmesi, her şeyden önce ülke ekonomisi açısından önemlidir. Bölgesel kalkınmanın ülke ekonomisine sağladığı faydalar şu şekilde sıralanabilmektedir (Abuşoğlu ve İnan, 1989: 5):

- *Ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan kaynakların iktisadi faaliyet içerisinde değerlendirilerek yüksek kalkınma hızının gerçekleştirilmesi,*
- *Ülkede nüfus-kaynak dengesinin kurulması,*
- *Düalist özelliğe sahip ekonomik yapının bütünleşmesi*
- *İktisadi mekanın ve şehirleşme olayının iktisadi gelişmeye en elverişli biçimde düzenlenmesi,*
- *Bölgelerarası refah seviyesi farklılıklarının giderilmesi.*

Bir ülkede gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin varlığı, özellikle gelişmiş ülkelerde belirli bir düzeye ulaşıldıktan sonra, kıt olan üretim faktörlerinin kullanımında, rasyonellikten uzaklaşmaya neden olmaktadır. Bir ülkede bölgeler arasında önemli ölçüde gelişmişlik farkları bulunuyor ise; bu dengesizlik, kaynakların eksik kullanımı, kaynakların sektörler arasında optimal dağılımını önlemesi ve şehirlerin aşırı ölçüde büyümesi vb. ekonomik sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Kalkınmanın derecelendirilmesindeki bölgesel farklılıklar ölçülerek bölgelerin gelişmişlik düzeyleri dengelenmeye çalışılmaktadır. “*Kalkınma derecesi*”, genellikle bir yandan ülkenin toplumsal kesimi tarafından oluşturulan diğer yandan ise ekonomik bölgelere ayrılan kesimi tarafından meydana getirilen “*yaşam standardı*” ile tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, temel olarak bölgesel ve/veya yerel yaşamın analizi vurgulanmaktadır. Kalkınmanın derecesini ölçen göstergeler şu şekilde sıralanabilmektedir (Klaassen, 1967: 25):

- *Gelir düzeyi,*
- *Sanayileşme derecesi,*
- *(Kişi başına) tarım ve ormancılıkta çalışanların toplam nüfusa oranı,*
- *Yerel idarelerin (belediyelerin) mali durumu,*
- *Nüfusun yoğunluğu,*
- *Elektrik şebekesinin düzeyi,*
- *Trafik yoğunluğu,*
- *(Kişi başına) doğum oranının toplam bölge nüfusuna oranı,*
- *(Kişi başına) ortaöğretimin aynı yaş gruplarına oranı,*
- *(Kişi başına) hizmet endüstrisinde çalışanların toplam ekonomik olarak aktif nüfusa oranı,*
- *(Kişi başına) kaçak kentleşme yerleşim alanlarında (gecekondu) yaşayanların toplam nüfusa oranı,*
- *(Kişi başına) su kanallarıyla donatılan ikametgahların toplam ikametgahlara oranı,*
- *Karayolu yoğunluğu,*
- *Ekilebilir çiftlik alanlarının aritmetik ortalaması,*
- *Göç dengesi,*
- *(Kişi başına) kamu kütüphanelerinden ödünç alma oranı,*
- *Bebek ve çocuk ölüm oranı.*

Yukarıda ifade edilen 17 göstergeden ilk 10'u göreceli önem sırasına göre dizilmiştir. Buradan elde edilecek sonuç, göstergeler arasında kültürel sektörün göz önünde bulundurulmamasıdır.

Dengeli bir bölgesel kalkınmadan beklenen, üretim ve hizmet yatırımlarını ve dağılımlarını en iyi şekilde yansıtabilen bir yerleşme sisteminin kurulmasıdır. Geliştirilen bu sistem içerisinde, nüfusun ve gelirin dağılımı ve artışı kadar diğer kaynakların da dengeli olarak kullanılması gerekmektedir. Sanayileşme süreciyle birlikte bölgeler arası farklılık daha fazla arttığı için, uygulanacak politikalar da önem kazanmaktadır. Sanayileşmiş bölgeler girişimci için çeşitli avantajlar sağladığı

için, yatırımlar da bu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanı sıra, bölgesel kalkınmada rol oynayan coğrafi durum, altyapı hizmetleri, çevrenin destek gücü, sermaye birikimi, teşebbüs kabiliyeti, talep yapısı ve seviyesi ile teşvik tedbirleri gibi faktörler bölgesel kalkınma dinamiklerini etkileyebilmektedirler (Abuşoğlu ve İnan, 1989: 6).

BÖLGESEL KALKINMADA KAMU POLİTİKALARININ ROLÜ

Ekonomide yer alan bölgesel yönetim sektörüne girdi-çıkıtı analizi uygulanarak ekonominin farklı durumlarına göre ortaya çıkan problemlere kısmi çözümler getirilmeye çalışılmaktadır. Ekonominin daha önce içinde bulunduğu koşullar uzun-dönemde hizmet harcamalarını etkilemektedir. Örneğin yiyecek ve içecek hizmetleri ölçek ekonomilerinden fayda sağlamaktadır. Yapılan çalışmalarda yerel yönetim ve hane halkı sektörü bir sürece sokulmuş ve bu süreç sonucunda kamusal sermaye yatırımlarının ciddi sorunlar ortaya çıkardığı gözlemlenmiştir. Bölgesel yönetim kararları açısından girdi-çıkıtı sonuçlarına bakıldığında; bölgesel yönetimlerin yüzyıllardır var olmalarına rağmen hiç bugünkü kadar büyük ve karmaşık bir görünüme sahip olmadıkları ve hiç bugünkü kadar büyük paralar harcamadıkları ortaya çıkmıştır. Yurt dışında ele alınan çalışmalarda, yerel ya da bölgesel idareler bir "bölge kamu hizmeti harcama projesi modeli"nde ele alınmakta ve net mali iyileşme sonuçlarını içeren bölgesel planlamaya ilişkin alternatif planlar geliştirilmeye çalışılmaktadır (Hirsch, 1968: 170)

Bölgesel kalkınma ve kamu hizmetleri açısından Kanada örneği incelendiğinde; Kanada Konfederasyonu'nun ilk yüzyılı boyunca, ulusal ekonominin varlığını sürdürmesi açısından bölgesel kamu hizmetlerinin yetersiz düzeyleri ve bölgesel ekonomik büyümenin kıyaslanamaz oranları arasındaki etkileşimi sağlamak için bölgeleri birleştiren ve birbirine entegrasyonunu sağlayan çalışmalar yapılmıştır. Kanada'daki hükümet tarafından yapılan bölgesel harcamalardaki farklılıkların büyüklüğü ve önemi ile bölgesel kişi başına düşen sermaye gelirlerinin düzeyleri ve büyüme oranlarındaki değişimler arasındaki olası ilişkiler incelenmiştir. Kanada'da yapılan müzakerelerin ön safına yerleşen ulusal ve bölgesel kalkınma politikaları açısından kamu harcamaları önemli etkilere sahip bulunmaktadır. Kamu harcamalarının yapısındaki önemli gelişmeler geçmişte Kanada'da zaman zaman kritik düzeylere ulaşmıştır. Bölgesel kalkınmayla ilişkili bölgesellik kavramı, federal ve taşra teşkilatı düzeninin tekrar gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bu durum güçler ayrılığının mali yönlerinin ve merkezi konularda kamu hizmetlerinin sorumluluklarının tekrar tartışılmasına neden olmuştur. Federal ve eyalet yönetimleri birlikte ele alınarak yönetimler arası konsültasyon oluşturulmuştur ve bu konuda yasama alanında da özel yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu konu paylaşımlı vergi alanlarının ortak hedef haline gelmesini ve daha düşük gelirli bölgelere federal eşitleme ödemelerinin bölgeler arası dağılımını kapsamaktadır. Aynı zamanda, 1960-1965 yılları arasında federal bir vergi sistemi reformu, Kraliyet Komisyon araştırmaları tarafından önerilmiş önemli bir noktadır. Kanada bu sayede bölgeler arasında uzun-dönemli büyüme farklılıklarını da dengeleyebilecek bir sisteme sahip olmuştur (Shoyama, 1966: 513).

Bölgesel ve ekonomik kalkınmanın önemini karşılaştırmak amacıyla ABD'li araştırmacılar seçmen sayısı, partiler arası rekabet ve yasama yetkisini paylaşırma gibi birkaç ölçüm aracı vasıtasıyla ABD eyaletlerini ele alan çalışmalar yapmışlardır. Basit ve kısmi korelasyon aracılığıyla bölgelerarası aritmetik ortalamaların karşılaştırılması ve kovaryans analizi vasıtasıyla miktar ve rekabet ölçümlerine göre bölgenin ekonomiden daha fazla belirgin olduğunu ve bölgenin tarafsız yasama yetkisi paylaşırması analizine daha önemli bir katkıda bulunduğu savunulmuştur. Kuşkusuz, bölge tek başına özerk eyaletlerin neden kendine özgü özellikler gösterdiklerini açıklamamaktadır. Ancak, eyalet politikaları için uygun bölgesel tarihsel tecrübeler daha fazla araştırma desteği sağlayarak, bölge, ABD eyaletlerinin sistematik bir analizi için potansiyel bir öneme sahip bağımsız bir değişken görevi görmektedir. Karşılaştırmalı eyalet politikalarının analizine bölgesel yaklaşım açısından şu şartların ifade edilmesi gerekmektedir (Sharkansky, 1968: 41):

1) Burada tanımlanan yerel politik sistemlerin unsurları siyaset alanını kapsama iddiasında bulunmamaktadır.

2) "Bölge" orta dereceli açıklayıcı değişkendir.

İlk koşula göre, yerel politik sistemlerin potansiyel önemli durumları bağımsız değişkenler arasına dahil edilmemiştir. Kamusal işlemlere karşı vatandaşların davranışları ve devletin uygun rolü, temel gazetelerin siyasi eğilimleri, dini liderlerin siyasi ilgileri ve kamusal olaylara yeni katılan kimselerin acemiliği gibi özellikler ekonomik kalkınma ve bölge arasındaki ilişkiyi göstermektedir. İkinci koşula göre, bölgesel konumun tek başına bazı eyaletlerin neden yüksek parti rekabeti, seçmen sayısı veya adil yasama yetkisi paylaşırması gösterdiğini ifade etmemektedir. Bölgesel değişken sadece güncel politik özellikleri açıklayabilen komşu eyaletler tarafından paylaşılan tarihsel tecrübelerin temelini oluşturan bir açıklama sağlamaktadır (Sharkansky, 1968: 59).

Bölgesel bir planlamacı yalnızca arazi haklarını, tarla haklarını ve demiryolu çıkarlarını gözetmemeli aynı zamanda daha büyük metropol alanlarının içerisinde sayısız yerel idareleri yöneten politikacıların kazanılmış hakları ile çıkar çevrelerinin de haklarını gözetmek durumundadır. Bölgesel planlamacı, örneğin tıpkı demiryolu firmalarının başkanlarının, temsil ettiği seçmenleri ve onların işlerini korumak için yaptığı gibi yerel devlet adamlarının da temsil ettiği seçmenleri ve onların işlerini korumak adına federal anayasayı milletlerin egemenliğini kısıtlamak için kullanacakları gerçeğiyle yüzleşmek zorundadır (Beard, 1926: 282).

BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASINDA DEĞİŞEN EĞİLİMLER

Günümüzde bölgesel ekonomi politikasının temel amaçlarından birisi ekonomik büyüme odaklı teknolojik yeniliklerin meydana getirilmesi ve geliştirilmesidir (Bergman ve diğerleri, 1991: 283).

Yeniliklerin ortaya çıkartılması ve geliştirilmesi, 1960'lı yıllarda büyüme kutbu, teknolojik yayılma ürün hayat süreci teorileri gibi bölgesel analizlerin ilgi odağı haline gelmiştir (Rees, 1992: 223). Bu geleneksel yaklaşımlar, ürün ve süreç yeniliğinin gerçekleştirilmesinde yerleşim yeri faktörlerinin öneminin altını çizmiş, genel anlamda yenilik süreçlerinde alansal hiyerarşiyi incelemiştir (Todling, 1991: 215).

Avrupa'da teknolojik büyüme, "yenilik adası" olarak adlandırılan Güney Batı İngiltere, Galler, Katalonya ve Batı Yunanistan endüstriyel bölgeleri gibi birkaç merkezde toplanmıştır (Sternberg, 1996: 518). Bu bölgelerde yeni ürün ve üretim süreçlerinin gelişmesinde birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunan yenilikçi çevre, yenilik ağları ve araştırma enstitülerinin rolü büyük öneme sahiptir. 1980'li yılların başlarından itibaren Silikon Vadisi gibi birçok endüstriyel bölgede şirketler yeni teknolojiler hususunda araştırmalara yönelmişlerdir. 1990'lı yılların başı, geleneksel anlamdaki yaklaşımların yeniden gözden geçirildiği, alternatif bölgesel kalkınma yaklaşımlarının ortaya konduğu dönem olmuştur. Bu yaklaşımlar arasında, esnek uzmanlaşma-üretim teorisi (Piore ve Sabel, 1984: 15-23), endüstriyel bölgeler teorisi (Brusco, 1982: 170-175) ve yerleşim yeri belirleyicileri teorisi (Storper, 1995: 210-214) sayılabilmektedir. Son yıllarda ön plana çıkan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar sırasıyla çevre/yenilikçi çevre ve teknolojik değişim/öğrenme yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlar yalnızca yerel ekonominin verimliliğini ve etkinliğini belirleyen faktörler değil, aynı zamanda yenilik süreçleri ve bu süreçte yer alan faktörler üzerinde odaklanmıştır. Çevre/yenilikçi çevre yaklaşımı, GREMI* araştırma grubu tarafından geliştirilmiştir. Bu grup özellikle yenilikler, yerel-bölgesel üretim sistemleri ve bölgesel nitelikteki teori ve politikalar üzerinde odaklanmaktadır. Çevre/yenilikçi çevre yaklaşımına göre, Güney Batı İngiltere, Galler, Katalonya ve Batı Yunanistan endüstriyel bölgelerindeki yerel yenilik sistemleri ve yerel-bölgesel kalkınma politikaları daha iyi bir şekilde anlaşılmalı ve işlenmelidir (Çetin, 2004: 35).

Bölgesel kalkınma ve taşımacılığın sürdürülebilirliği yeniden gözden geçirildiğinde yüksek-hızlı tren, taşımacılık biçimleri arasında enerji tasarrufu sağlayan ve çevreyle dost bir taşımacılık türünü ifade etmektedir. Taşımacılık otoriteleri tarafından yeni yatırımlar meydana getirilmesine rağmen, büyük metropollerdeki karayolları ve otoyolları trafikte giderek tıkanmaktadır. 2005 yılında günlük küresel petrol talebi miktarı 82,4 milyon varil olarak hesaplanmıştır. ABD her gün 20 milyon varil tüketmekte (yaklaşık olarak dünya talebinin % 25'i) ve toplam talep ettiği miktarın % 56'sını ithal ederken % 20'sini ise Basra Körfezi'nden sağlamaktadır. Buna ek olarak, petrol fiyatları Orta Doğu'daki değişken duruma bağlı olarak sert bir şekilde dalgalanmaktadır. Petrol tüketimi azaltılmadığı sürece enerji bağımsızlığı sağlanamayacaktır. Alternatif enerji biçimlerinin (hidrojen enerjisi vb.) geliştirilmesi dünya petrol rezervlerinin azalması ya da sonuçta bitmesi sorunlarının önlenmesinde büyük bir önem taşımaktadır. Taşıma yönlendirmeli kalkınma (TOD) ve akıllı büyüme (smart growth) kavramları, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak açısından kamusal taşımacılığın daha fazla kullanımını cesaretlendirerek günümüzde karşı karşıya kalınan ciddi problemleri çözmeye faydalı olabilecek önerilerdir. Çalışma alanlarını yaşama alanları ve iş faaliyetli şehir fonksiyonları arasında entegre etmek yolculuk talebini oldukça düşüren bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin 1 Nisan 2004'te Kore, Seul-Busan ve Seul-Makpo hattı üzerinde Kore Ekspres Tren hizmetini başlatarak Japonya, Fransa, Almanya ve İspanya'dan sonra yüksek-hızlı tren hizmetini işleten beşinci ülke konumuna gelmiştir. Kore, bölgesel kalkınma ve taşımacılıkta böyle bir eğilim izleyerek başarıya ulaşacak gibi görünmektedir (Shin, 2005:31).

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI ve TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Bölgesel kalkınma ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin ekonomik ve sosyal koşullarını geliştirmek amacıyla dünyada 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır. Bu konudaki ilk örnek, ABD'de 1933 yılında görülmüştür. Önemli bir kısmı Avrupa'da olmak üzere, pek çok kalkınma ajansı bulunmaktadır. Farklı ülkelerde kurulmuş olan bölgesel kalkınma ajanslarının bulunma nedenleri; "*Bölgesel stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme, altyapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma ve özel sektörün yakın geleceği açısından yerel-bölgesel çözümler araştırmak ve bölgesel talepleri karşılayacak yeni ürün ve hizmet üretimi için parasal garantiler ve çözümler aramak*" biçiminde ifade edilebilmektedir (Güneşer-Demirci, 2003: 16).

Dünyada başarılı olmuş bölgesel kalkınma ajansı örnekleri bulunmaktadır. Örneğin, Fransa'da Alsace Bölgesel Kalkınma Ajansı, 50 yıl önce az gelişmiş durumda olan bölgenin günümüzde Paris'ten sonra Fransa'nın en gelişmiş ikinci bölgesi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Alsace Bölgesel Kalkınma Ajansı zengin, dinamik, dünya çapında şirketlerin bulunduğu bir bölgede kurulu olup, 9 ülkede temsilciliğe sahiptir. *Bu bölge*, dünyanın pek çok zengin ülkesinden önemli yatırımlar çekerek günümüzde Fransa'nın en fazla yabancı sermaye toplayan bölgesi olmuştur. 600 yabancı yatırımcıyı toplayan Alsace Bölgesel Kalkınma Ajansı, bölgeye yıllık ortalama olarak 12 uluslararası kuruluşun yatırım yapmasını sağlayarak toplamda 600 yatırımcıya ulaştırmıştır. Fransa'nın diğer bölgelerinde % 18 yabancı yatırımcı payı mevcut iken, Alsace'de bu oran % 45'e yükselmiş; her yıl Fransa'ya gelen yabancı sermayeden Alsace, Bölgesel Kalkınma Ajansı sayesinde % 15 pay almaktadır (Apan, 2004: 48).

İngiltere'de ise, Aralık 1997'de Başbakan Yardımcısı John Prescott tarafından bölgeler için açıklanan yeni bir program doğrultusunda Bölgesel Kalkınma Ajansları Yasası ile 1 Nisan 1999 tarihinde 8 İngiliz Bölge Kalkınma Ajansı resmi olarak kurulmuştur. Thatcher tarafından kaldırılan Londra Büyükşehir Belediyesi'nin tekrar kurulmasını takiben Temmuz 2000'de de Londra Bölge Kalkınma Ajansı 9. Ajans olarak meydana getirilmiştir. İngiltere'deki her bir Bölge Kalkınma Ajansı'nın yasal amacı, "*daha çok ekonomik kalkınma ve yenilenme, yatırımı, iş yeterliliğini ve rekabeti destekleme, istihdamı*

* Not: GREMI; Yenilikçi Çevre Odaklı Avrupa Araştırma Grubu anlamında kullanılmaktadır.

geliştirme, işe uygun istihdamı ve kalkınmayı artırma, sürdürülebilir kalkınmaya katkı” olarak kabul edilmiştir (Apan, 2004: 48).

Bölgesel kalkınma ajanslarının görev tanımlamalarındaki çeşitliliğe iyi bir örnek ise, Belçika'nın başkenti Brüksel'deki Bölge Kalkınma Ajansı'dır. Bu ajans 1974 yılında kurulmuştur ve iki sahada görev yapmaktadır (Apan, 2004: 49):

- *Ekonomik büyüme açısından; daha çok endüstriyel ve bilimsel parkların ve firmalar için binalar yapılmasına odaklanılmıştır. Firmalara bina, bilimsel parklar ve diğer ticari binalar hususunda yardım sağlamaktadır.*
- *Bölgesel yenilenme açısından ise; ajans orta gelirli vatandaşlar için düşük yoğunluklu yerleşimin olduğu ilçelerde konut inşası ve bu şekilde ilçelerdeki yaşamın yeniden canlandırılmasıyla ilgilidir. Bununla ilgili konut projelerini yürütürken kamusal ve özel sektör ortaklıklarından faydalanmaktadır.*

Toplumların sosyo-ekonomik çeşitliliği coğrafi mekanlarda da yansımaları bulmaktadır. Bu farklılaşma özellikle az gelişmiş olan ülkelerde “*bölgeler arası ekonomik ve sosyal dengesizliği*” bir problem olarak ortaya koymaktadır. Ülkemizde bölgeler arası dengesizliği siyasal, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla bir problem olarak yaşamaktadır (İmge, 2003: 232).

Bölgeler arası dengesizliğin giderilerek bütünleşmenin sağlanması, yaşam standardının yükseltilmesi, toplumsal ve ekonomik dengenin düzenlenmesi, kültürel gelişmenin hızlandırılması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2003: 215).

Türkiye’de 1990-1997 döneminde nüfus hareketlerinin bölgesel dağılımında önceki dönemleri aşan bir farklılaşma meydana geldiği gözlemlenmiştir. 1985-1990 döneminde nüfusu azalan il sayısı 12 iken, bu sayı 1990-1997 döneminde 26’ya yükselmiştir. 1985-1990 döneminde yıllık ortalama nüfus artış hızı 0 ile % 1 arasında olan il sayısı ise 14’ten 21’e yükselmiştir. Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi’nin nüfus kaybı yüksek bir şekilde devam etmiştir. Bu iki bölgede nüfusun Türkiye ortalamasından daha hızlı bir şekilde arttığı il sayısı oldukça azdır. Türkiye’nin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinden batı, güney ve güneydoğu bölgelerine bir nüfus akımı olduğu gözlemlenmiştir (Demirci ve Sunar, 1998: 137).

1990-1997 döneminde illerin nüfus artış hızları incelenmiş ve nüfus hareketleri açısından Türkiye’de gelişme dinamikleri birbirinden çok farklı olan üç çekim bölgesi olduğu gözlemlenmiştir. Bu bölgeler (Özer, 2004: 26):

- *İstanbul metropoliten alanı ve art bölgesi (İstanbul, Kocaeli, Yalova, Bursa, Tekirdağ)*
- *Kıyı bölgeleri (İzmir, Muğla, Antalya, Mersin)*
- *Güneydoğu bölgesi (Adıyaman, Şanlıurfa, Hakkari, Şırnak, Van, Diyarbakır, Malatya, Batman, Mardin)*

Hem iller hem de ilçeler düzeyinde 1990-1997 dönemi nüfus hareketleri göz önüne alındığı zaman, Türkiye’de bölgeler arasında nüfus artış hızlarına ilişkin farklılıkların daha da belirgin hale geldiğini, büyük kentlerin özellikle kentleşmenin ilk yıllarında olduğu gibi tek çekim merkezi olma niteliklerini bir anlamda kaybettiklerini ve gelişme potansiyeli yüksek bölgesel merkezlerin önemli çekim merkezleri olarak ön plana çıktıkları gözlemlenmiştir (Özer, 2004: 26).

AB’ye üye olmaya yönelik hedefler kapsamında, Türkiye’nin bölgesel kalkınma politikalarının, AB’nin bölgesel politikalarına uyumu, Türkiye’nin bu alandaki çalışmalarına hız vermesi ve bölgesel politikalar hususunda AB ile başlatılan işbirliğe yönelik çalışmaların hızlandırılması, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın 2001-2005 temel amaç ve politikaları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. AB, ulusal kalkınma düzeylerinin yanı sıra, üye ülkelerdeki bölgesel kalkınma politikalarına da oldukça önem vermektedir. Bu nedenle, üye ülkelerde bölgesel gelişmişlik farklılıklarını minimuma indirmek ve bölgelerin refah düzeylerini geliştirmek amacıyla çok geniş mali kaynaklar sağlanmaktadır. AB politikası, bölgesel düzeydeki ekonomik ve sosyal problemlere çözüm aramakta, bu sebeple artan bir şekilde çeşitli düzeylerde bölgesel istatistiklere ihtiyaç duymaktadır. Türkiye’de AB ile uyum düzenlemeleri çerçevesinde “*Bölgesel yönetim*” modeli olarak ortaya konulmasa da, bölge yapısı kurma amacına daha da yaklaşabilmek için “*Bölgesel Kalkınma Ajansları*” kurulması yolunda reformlar yapılmıştır. Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikalarının sınırlarının belirlenmesi ve AB Bölgesel İstatistik Sistemi’ne uygun karşılaştırılabilir istatistik veri tabanı oluşturmak amacıyla Türkiye çapında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı, 28.09.2002 tarih ve 4720 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur (Apan, 2004: 50).

Kalkınma Ajansları kurulması ve bunların belirli bir koordinasyon içerisinde çalışmalarını için yapılan başlıca yasal düzenleme, 08 Şubat 2006 tarih ve 26074 sayılı RG’de yayımlanan 5449 Sayılı “*Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*”dur. Türkiye’de kurulan Bölgesel Kalkınma Ajansları ile 12 bölge ayrımı yapılarak bölgesel kalkınmanın kamu-özel sektör-sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle hayata geçirilmesi ve sürdürülmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kalkınma Ajansı	Oluştugu İller
İstanbul	İstanbul
Batı Marmara	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Balıkesir, Çanakkale
Ege	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak
Doğu Marmara	Bilecik, Bursa, Eskişehir, Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova
Batı Anadolu	Ankara, Karaman, Konya
Akdeniz	Antalya, Burdur, Isparta, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Orta Anadolu	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
Batı Karadeniz	Bartın, Karabük, Zonguldak, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
Doğu Karadeniz	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
Kuzeydoğu Anadolu	Bayburt, Erzincan, Erzurum, Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
Ortadoğu Anadolu	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli, Bitlis, Hakkari, Muş, Van
Güneydoğu Anadolu	Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Mardin, Şırnak, Siirt

Kaynak: Necat Özen, “Bölgesel Gelişmeyi Sağlamak ve Hızlandırmak Üzere Oluşturulacak Kalkınma Ajansları Hakkındaki Yasal Düzenlemeler”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı 212, Mayıs 2006, s. 38.

Türkiye’de bölgesel benzerliklerin ve çevre alanların performansı ele alındığında; kişi başına düşen milli gelir vasıtasıyla bölgeler arası farklılıklar ortaya konulmaktadır. Ancak Türkiye açısından ele alınan birkaç çalışmada hem Türkiye’deki fonksiyonel bölgeler hem de iller bazında yakınlığa ilişkin bir kanıt elde edilememiştir. Bundan başka, Türkiye’de özellikle bölgeler arası bağımlılığa rastlanmıştır. Bununla birlikte, kişi başına düşen bölgesel milli gelir düzeyi, Türkiye’nin doğusu ve batısı arasındaki bölgesel farklılıkları ortaya koyan önemli bir göstergedir. Bu anlamda pek çok dinamik alan Türkiye’nin batısında konumlanmıştır. Kalkınmada öncelikli yöreler açısından yürütülen politikalara rağmen merkezi kalkınma yörelerinin kalkınmada öncelikli yörelerden daha hızlı büyüdüğü gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, kalkınmada öncelikli yöreler komşu yöreleriyle birlikte fakir bölgeler olarak kalmıştır. Bu durum kalkınmada öncelikli yörelerin ekonomik performans açısından da gelişmiş yörelerden farklılaştığını ifade etmektedir (Gezici ve Hewings, 2004: 129).

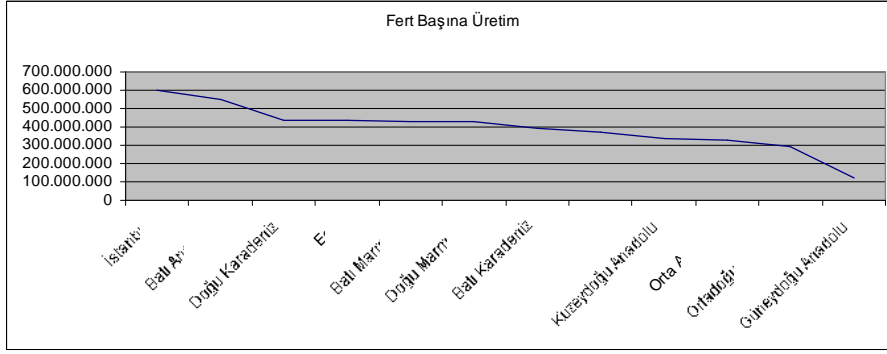
Tablo 2, zengin ve fakir bölge ayırımını ortaya koyabilmek için Türkiye İstatistik Kurumu’nun bölgeler sınıflandırmasına göre 12 coğrafi bölgeye ait fert başına düşen GSMH’larını göstermektedir. Bu tablo, esas itibarıyla TÜİK, eğitim durumuna göre esas işinde ücretli, maaşlı fert sayısı ve yıllık toplam maaş, ücret gelirleri kullanılarak oluşturulmuştur. Tablodan görüldüğü üzere, İstanbul bölgesi en zengin bölge olarak ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 2: Bölgelerin Fert Başına Düşen GSMH’ları

No.	Bölgeler	Fert Başına Üretim
1	İstanbul	598.741.060
2	Batı Anadolu	552.828.297
3	Doğu Karadeniz	435.961.621
4	Ege	435.534.237
5	Batı Marmara	428.448.654
6	Doğu Marmara	426.099.613
7	Batı Karadeniz	389.474.277
8	Akdeniz	373.576.095
9	Kuzeydoğu Anadolu	335.848.462
10	Orta Anadolu	329.225.324
11	Ortadoğu Anadolu	290.260.669
12	Güneydoğu Anadolu	121.170.223

Kaynak: Hakan Acaroğlu ve Abdullah Burhan Bahçe, “Kalkınmada Beşeri Sermayenin Önemi: Türkiye Bölgeleri İçin Bir Analiz Örneği”, ss. 442-454, Güncel Ekonomik Sorunlar Kongresi Bildiri Kitabı, 26-28 Ekim 2007 Kuşadası, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü ve Avrupa Araştırmalar Merkezi, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No: 27, Aydın 2008, s. 450’deki tablodan yararlanılmıştır.

Oranların grafik yardımıyla kıyaslanabilmesi açısından sonuçlar Şekil 1 ile gösterilmiştir. Şekil 1’de İstanbul bölgesinin fert başına düşen GSMH’deki birinciliği göze çarpmaktadır.

Şekil 2: Bölgelerin Fert Başına Düşen Gayri Safi Milli Hâsılları
Kaynak: Acaroğlu ve Bahçe, 2008, s. 451'deki şekilden yararlanılmıştır.

Türkiye'de 2007-2013 döneminde uygulanacak olan 9. Kalkınma Planı'nın değişimin çok boyutlu ve hızlı şekilde yaşandığı, rekabetin yoğunlaşarak belirsizliklerin arttığı bir dönemde hazırlanması küreselleşen dünyada bireylerin, kurumların ve ekonomilerin elde edeceği fırsatların ve karşılaşacakları risklerin arttığı bu dönemde, bu kalkınma planının, Türkiye'nin ekonomik, sosyal-toplumsal ve kültürel alanlarda gerçekleştirebileceği dönüşümlerle yakalayabileceği imkanları ortaya koyan temel bir politika dokümanı niteliğinde olduğunu göstermektedir. 9. Kalkınma Planı döneminde ekonomik büyümenin sağlanması ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi ve kalkınma planının vizyonunun belirlenmesi açısından bazı stratejik amaçlar, gelişme eksenleri olarak belirlenmiştir. Bu stratejik amaçlar (Sakal, 2010: 32-33):

- *Rekabet gücünün artırılması,*
- *İstihdamın artırılması*
- *Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi,,*
- *Bölgesel gelişmenin sağlanması,*
- *Kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması*

9. Kalkınma Planı'nın 2007-2013 dönemine ilişkin olarak uluslararası gelişmeler ve temel eğilimler açısından, Türkiye ekonomisi için geçmiş dönemde yaşanan gelişmeler ile mevcut ekonomik ve sosyal gelişmeler göz önüne alınarak hazırlanmış ve planın vizyonu, "istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" şeklinde belirlenerek bölgesel planlama hususunda daha sistematik temellere dayandırılmış ve özellikle AB bölgesel politikalarına paralel bir tutum izlenmiştir (Sakal, 2010: 33).

SONUÇ

Dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinde ve Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması, bölgesel ve yerel kalkınmanın hızlandırılması ve sürdürülebilir dengeli bir gelişmenin sağlanması açısından çeşitli politikalar ve araçlar kullanılmaktadır. Bunların başında, çeşitli büyüklükteki bölgeleri hedef alan bölge planları yer almaktadır. Bölge planları, kalkınma planlarının amaç ve stratejileri doğrultusunda bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, metropollerle büyük yük getiren göç eğilimlerine istikrarlı bir yapı kazandırılması, plansız kentleşme sebebiyle oluşan birtakım problemlerin çözüme ulaştırılması amacıyla bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ile temel yapısal sorunlarıyla potansiyellerinin belirlenerek çözüme kavuşturmada en etkili yöntemlerden birisi olan bölgesel kalkınma ajanslarının etkin bir şekilde kurulup ihtiyaca göre çalışmayı hızlandırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abuşoğlu, Ö. ve İnan, Ö. (1989). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*. TOBB Yayınları, Yayın No: Genel 105, Ar-Ge 39, Nisan, Ankara.

Acaroğlu, H. ve Bahçe, A. B. (2008). "Kalkınmada Beşeri Sermayenin Önemi: Türkiye Bölgeleri İçin Bir Analiz Örneği", ss. 442-454, *Güncel Ekonomik Sorunlar Kongresi Bildiri Kitabı*, 26-28 Ekim 2007 Kuşadası, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü ve Avrupa Araştırmalar Merkezi, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No: 27, Aydın.

Apan, A. (2004). "Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 4, Ekim, 39-58.

Arda, E. (2002). *Ekonomi El Sözlüğü*. Kasım, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

- Beard, C. A. (1926). "Some Aspects of Regional Planning", *The American Political Science Review*, Vol. 20, No. 2, May, 273-283.
- Bergman, E. M., Maier, G. ve Todling, F. (1991). *Economic Networks, Innovation and Local Development in Industrialized Countries*. London: Mansell.
- Brusco, S. (1982). "The Emilian Model: Productive Decentralisation and Social Integration", *Cambridge Journal of Economics*, 6, 2, 167-184.
- Çetin, M. (2004). "Bölgesel Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: Çevre/Yenilikçi Çevre Yaklaşımı", *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 18, Eylül, Sayı 3-4, 35-49.
- Demirci, M. ve Sunar, B. (1998). "Nüfus Sayımları ile Derlenen İçgöç Bilgisinin Değerlendirilmesi", ss. 125-152, *Türkiye'de İçgöç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı*, 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, Ocak, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2003). "Bölgesel Kalkınma ve Kızılırmak Orta Anadolu Proje Önerisi", *Türk İdare Dergisi*, Yıl 75, Sayı 440, 215-230.
- Gezici, F. ve Hewings, G. J. D. (2004). "Regional Convergence and the Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey", *The Applied Regional Science Conference*, Vol. 16, No. 2, July, Blackwell Publishing Ltd., 113-132.
- Göçer, M. (2002). "Türkiye'de Bölge Yönetimi Arayışları", *Amme İdaresi Dergisi*, Yıl 35, Sayı 4, 17-42.
- Güneşer-Demirci, A. (2003). "Bölgesel Kalkınma Ajansları", *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Yıl 4, Sayı 15, Temmuz-Eylül, 16-20.
- Hirsch, W. Z. (1968). "Input-Output Techniques for Urban Government Decisions", *The American Economic Review*, Vol. 58, No. 2, Papers and Proceedings of the Eightieth Annual Meeting of the American Economic Association, May, 162-170.
- İmga, O. (2003). "Türkiye'deki Bölge Kalkınma Projesi Deneyimleri", *Türk İdare Dergisi*, Yıl 75, Sayı 440, 231-254.
- Keleş, R. ve Erbay, Y. (1999). "Avrupa Konseyinin Bölge Olgusuna Bakışı", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, Ankara, 3-29.
- Klaassen, L. H. (1967). *Social Amenities in Area Economic Growth*. Paris: OECD Publications, Manpower and Social Affairs Committee, 5. Series of Developing Job Opportunities.
- Özen, N. (2006). "Bölgesel Gelişmeyi Sağlamak ve Hızlandırmak Üzere Oluşturulacak Kalınma Ajansları Hakkındaki Yasal Düzenlemeler", *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı 212, Mayıs 2006, 37-42.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Piore, M. J. ve Sabel, C. (1984). *The Second Industrial Divide*, London: Basic Books.
- Rees, J. (1992). "Regional Development and Policy under Turbulence", *Human Geography*, 16, 2, 223-231.
- Sakal, M. (2010). *Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kalkınma Ajansları*. Ekim, İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- Sharkansky, I. (1968). "Economic Development, Regionalism and State Political System", *Midwest Journal of Political Science*, Vol. 12, No. 1, February, 41-61.
- Shin, D.-C. (2005). "Recent Experience of and Prospects for High-Speed Rail in Korea", *Institute of Urban and Regional Development University of California, Berkeley Working Paper*, Vol. 2, 5-35.
- Shoyama, T. K. (1966). "Public Services and Regional Development in Canada", *The Journal of Economic History*, Vol. 26, No. 4, The Tasks of Economic History, December, 498-513.
- Sternberg, R. (1996). "Regional Growth Theories and High-Tech Regions", *International Journal of Urban and Regional Research*, 20, 3, 518-538.
- Storper, M. (1995). "The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later: The Regions as a Nexus of Untraded Interdependencies", *European Urban and Regional Studies*, 2, 3, 191-221.
- Todling, F. (1991). *Spatial Differentiation of Innovation-Locational and Structural Factors: Results of an Austrian Study*, London: Mansell.